

Arkeologi i Härnevi kyrkas kor

Arkeologisk schaktningsövervakning

Härnevi 13:1
Härnevi socken
Enköpings kommun
Uppland

Malin Lucas

Arkeologi i Härnevi kyrkas kor

Arkeologisk schaktningsövervakning

Härnevi 13:1, Härnevi socken
Enköpings
kommun
Uppland

Malin Lucas

Omslagsbild: Det medeltida tegelaltaret i Härnevi kyrka. Foto av Malin Lucas, Upplandsmuseet.

Upplandsmuseets rapporter 2018:07
ISSN 1654-8280

Fotograf och bearbetning av foton där inget annat anges: Malin Lucas
Planframställning där inget annat anges: Malin Lucas
Granskning: Anna Ölund

Allmänt kartmaterial: © Lantmäteriet, dnr I2014/00634 / © SGU, dnr I2014/00634

© Upplandsmuseet, 2018

Upplandsmuseet, Drottninggatan 7, 753 10 Uppsala
Telefon 018 – 16 91 00
www.upplandsmuseet.se

Innehåll

Sammanfattning	6
Inledning	7
Bakgrund	8
Topografi och kyrkobeskrivning	8
Tidigare undersökningar	9
Syfte, metod och genomförande	10
Undersökningsresultat	11
Fynd	16
Slutord	16
Administrativa uppgifter	17
Referenser	18

Sammanfattning

I februari 2018 genomförde Upplandsmuseet, avdelning Arkeologi, en arkeologisk schaktningsövervakning i Härnevi kyrka. Övervakningen föranleddes av att församlingen ville sänka golvet i kyrkans kor.

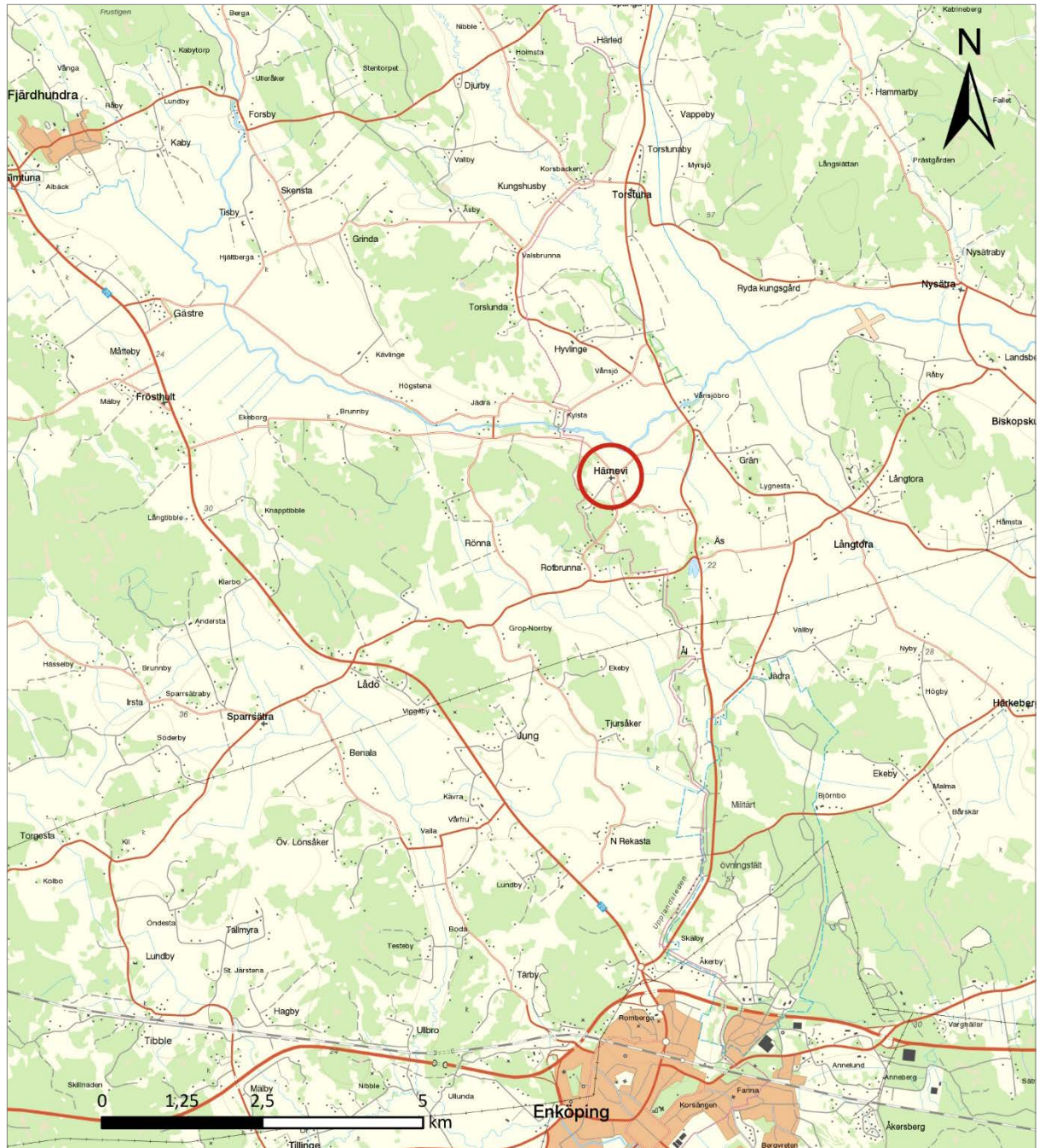
Vid undersökningen frilades grunden till kyrkans medeltida tegelaltare. Undersökningen visade att altaret var uppbyggt på ett par större stenblock och inte, som tidigare antagits, på berg i dagen. Vidare iaktogs rester av träkonstruktioner längs norra och södra korväggarna. Dessa är troligen rester av en 1700-talets bänkinredning.

Figur 1. En del av de välbevarade målningarna av Albertus Pictor som pryder taket i koret.

Inledning

Fjärdhundraförsamling planerade att sänka golvnivån i koret i Härnevi kyrka genom att ta bort betongplattan och avlägsna delar av fyllningen därunder. I samband med detta gjorde Upplandsmuseets avdelning Arkeologi en schaktningsövervakning av de berörda ytorna. Arbetet utfördes efter beslut från länsstyrelsen i Uppsala (dnr 431-1274-18, beslutsdatum 2018-02-20). Övervakningen skedde den 22–23 februari 2018 och gjordes av Malin Lucas, som också skrivit denna rapport.

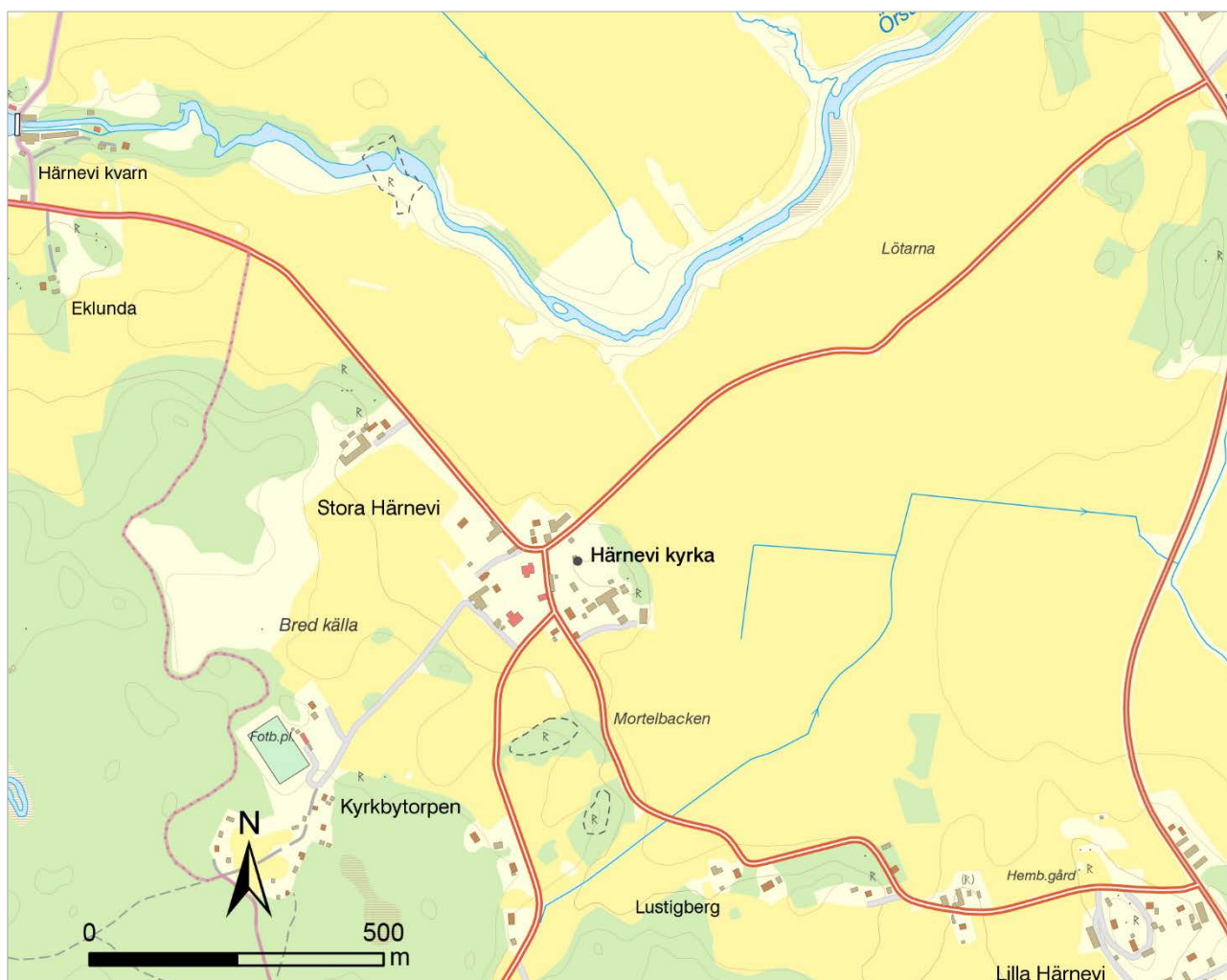

Figur 2. Utdrag ur topografiska kartan med läget för Härnevi kyrka markerat med röd cirkel. Skala 1:100 000.

Bakgrund

Topografi och kyrkobeskrivning

Härnevi kyrka ligger i Enköpings kommun, i Fjädrundaland. Första gången Härnevi nämns i de skriftliga källorna är 1257, då som *Hernanji*. Kyrkan omtalas första gången i början av 1300-talet (1302 och 1314). Det är då inte den nuvarande kyrkobyggnaden som avses, utan en föregångare. Namnet Härnevi har det sakrala efterledet *-vi*, vilket innebär en helig plats, med vilket menas en förhistorisk kultplats. Förledet är mindre klart, det kan röra sig om en lokal guddom. Det finns ytterligare tre platser med namnet inom ett begränsat område i sydvästra Uppland. Det har också diskuterats om förledet betyder ”äringsgudar”, vilket skulle ha med god tillväxt etc. att göra (Nyström 2012:75ff). Socknen har en rik fornlämningsmiljö med bland annat gravar, gravfält, boplatser och skärvtenshögar. Vid Lilla Härnevi har två depåfynd påträffats, det ena med över 40 föremål från bronsålder (SHM 11635) och det andra med guldtenar från järnålder (SHM 24).

Figur 3. Utdrag ur topografiska kartan med Härnevi kyrka och omgivande landskap. Skala 1:10 000.

Kyrkan har som nämnts haft en föregångare. Den är inte vidare känd, men förutom omnämnande på 1300-talet, antyds den också av dopfunten som står i kyrkan. Den är troligen från mitten av 1200-tals och tillverkad av gotländsk kalksten. Det finns också några kyrkliga inventarier från 1300-talet. Troligen har den tidigare kyrkan varit en träkyrka, men inga rester av den har återfunnits (Ferm 2012:10).

Figur 4. Den medeltida dopfunten.
Foto av Johan Dellbeck,
Upplandsmuseet.

Kyrkan kan i dess nuvarande form dateras till 1400-talets andra hälft. Dateringen grundar sig på kyrkans stilistiska element men har också bekräftats av dendroprovtagning av träbjälkar i olika delar av kyrkan. Det kunde då konstateras att sakristian, som tidigare antagits vara äldre än resten av kyrkan, endast är några årtionden äldre (Bonnier 2012, s 42ff). Kyrkan är en salkyrka med kort och brett långhus och två stjärnvalv. Kyrkan är rikt dekorerad med målningar, utförda av Albertus Pictor på 1480-talet. Målningarna i valven har aldrig varit övermålade. De på väggarna har däremot varit överkalkade, men de togs fram i samband med en renovering av kyrkan på 1950-talet (Bonnier 2012). Av kyrkans fem fönster är tre medeltida, de båda i söder och det östra, i koret.

I samband med 1950-talets renovering påträffade man kyrkans medeltida högaltare, vilket är det som, efter renovering, också används idag. När altaret påträffades var det inneslutet i en altarpredikstol från 1755 (Nisbeth 1959).

Kyrkan har genomgått en del förändringar, men inte lika genomgripande som många andra uppländska kyrkor. Den största förändringen innan den senaste renoveringen skedde på 1700-talet. Ett fönster i norrväggen togs upp 1769 och då slogs också fönstren ihop i den södra väggen och korfönstret förändrades. Det är också under denna period som predikstolsaltaret och orgeln tillkom och en ny bänkinredning sattes in (Dellbeck 2008).

Tidigare undersökningar

Under 1950-talet gjordes en renovering då kyrkan bland annat fick ett nytt golv och ny bänkinredning. Det var också vid detta tillfälle det medeltida högaltaret kom i dagen. Det är troligt att det fanns någon form av antikvarisk medverkan, men uppgifter om detta är få. I en liten skrift som trycktes i samband med kyrkans

återinvigning 1957, nämns att det omkring altaret fanns ett flertal gravar med helt förmulnade kistor och att det vid sällning runt altaret hittades mynt från 16–1700-talen (Okänd författare, 1957). I Upplandsmuseets topografiska arkiv finns dels ett brev från arkitekt Einar Lundberg ställt till Nils Sundquist angående besök i kyrkan inför kommande renovering (d. 17/5–45, No 2/3). Detta brev föregår renoveringen med ett antal år. Det finns också fältritningar, troligen upprättade av Nils Sundquist, från 1952. På dessa finns eventuella forngravar utmärkta. Det står inte angivet var ritningarna gjordes men med ledning av fotografier i Upplandsmuseets fotoarkiv är det tydligt att gravarna låg utanför kyrkan, strax intill vapenhuset. Enligt anteckningar på ritningarna påträffades 1,40 m under markytan skelettfynd och under det en forngrav(?) med ett 18–20 cm tjockt brandlager. Det är oklart vad dessa gravar representerar.

Syfte, metod och genomförande

Eftersom Härnevi kyrkas ålder gör att den bedömts som fornlämning bedömde länsstyrelsen att schaktningen skulle övervakas av en arkeolog och att denna därvid skulle beredas möjlighet att dokumentera framkomna fornlämningar och tillvarata eventuella fynd.

Efter att betongplattan sågats och bilats bort användes sug för att transportera bort resterna av betonggolvet och den underliggande fyllningen ned till den nivå där det nya golvet skulle gutas. En äldre rörgrav från koret in i sakristian, där en elcentral fanns, tömdes också.

Arbetet utfördes genom övervakning av bortforslandet av massor och dokumentation av de iakttagelser som gjordes i samband med detta. Det medeltida altaret dokumenterades också. Dokumentationen skedde i form av ritning, beskrivning och fotografering. De enstaka fynd som påträffades tillvaratogs.

Figur 5. Massorna under betonggolvet förs ut med hjälp av torrsug.

Undersökningsresultat

Altaret

Det sedan tidigare kända medeltida altaret anges vara uppbyggt på berg i dagen (Bonnier 2012:34). Det kunde vid undersökningen konstateras att så inte är fallet. Altaret är, åtminstone till del, istället uppbyggt på ett par större stenblock. Dessa har tidigare varit delvis synliga och det kan då ha framstått som att de varit en enhet. Som framgår av ritningarna och fotografierna är det nu tydligt att det är separata block (se figur 6 och 7). De finns i altarets bakkant, mot östväggen.

Figur 6 och figur 7. Blocken under altaret. Till vänster i den nordöstra delen och till höger i den sydöstra.

Vid renoveringen av altaret tycks originalteglet använts i stor utsträckning, men det är tydligt att man emellanåt behövt skarva med nyare tegel (se figur 8 och 9). På fotografier från 1950-talet, då altaret togs fram framgår det också att altaret var skadat (se figur 10).

Altarsockeln var bevarad i tre skift (se figur 13), där det översta till viss del bestod av nyare tegel men de två undre till synes var original. Detta framgick även av att det mellan skift 1 och 2 fanns en tjock kaka med bruk, medan det mellan skift 2 och 3 bara fanns löst bruk.

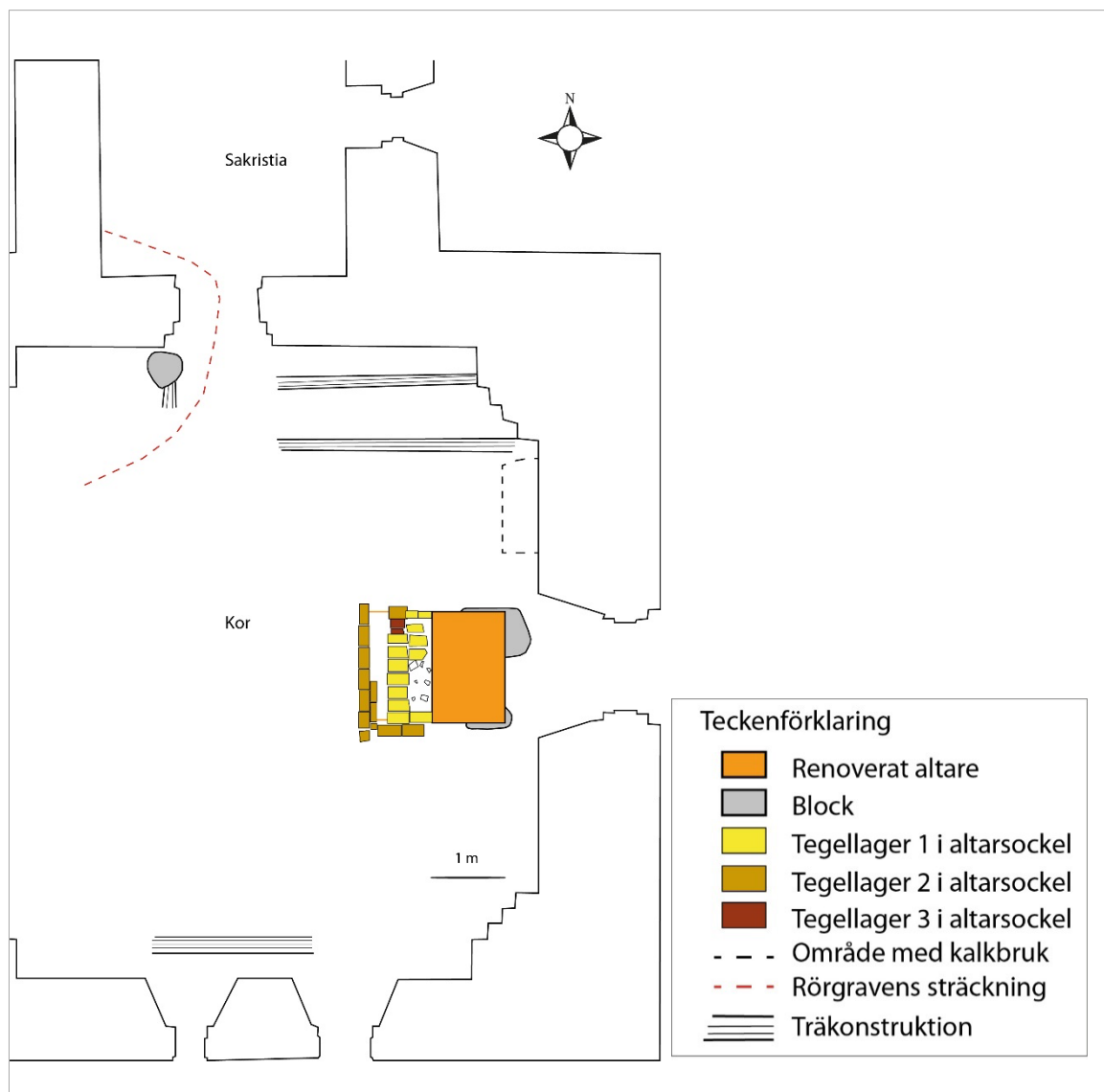
Figur 8 och figur 9. Nyare formpressat tegel i altarsockeln till vänster respektive i altaret till höger.

Figur 10. Altaret så som det såg ut på 1950-talet. Foto Åke Nisbeth. Riksantikvarieämbetet, Kulturmiljöbild.

Figur 11. Altaret som det såg ut vid undersökningen. Foto mot Ö.

Figur 12. Ritning över koret och däri gjorda iakttagelser. Skala 1:100.

Figur 13. Detaljbild av altaret med de två övre skiften tydligt synliga. Det understa skiftet kan anas i håligheten intill tumstocken. Foto mot S.

Träkonstruktioner

Längs med korets norra sida påträffades två parallellt liggande plankor (se figur 12). De låg cirka 0,20 m under det borttagna betonggolvet och under ett under golvet påfört gruslager. Träet var i dåligt skick men väl synligt. De individuella konstruktionselementen var ca 2,80 respektive 3,40 m långa, ca 0,15 m breda och ca 0,03 m tjocka. Mellanrummet mellan de båda konstruktionselementen var ca 0,70 m. På ett par ställen kunde man se grova spikar som tycktes vara en del av konstruktionen. Ett mynt präglat 1746 låg strax ovanför träkonstruktionen.

Figur 14. Träkonstruktionen längs den norra korväggen. Ingången till sakristian kan anas till vänster i bild. Foto mot Ö.

Längs den södra korväggen syntes en del av en möjlig motsvarande plankor, ca 2,20 m lång och ca 0,15 m bred. Den var sämre bevarad än i norr, varför dess ursprungliga utsträckning inte gick att fastställa. Någon parallell till denna kunde inte iaktas. I anslutning till träet påträffades en bit planglas, möjligen en del av ett äldre kyrkfönster. Här fanns även små fragment av ben.

Träet i de båda konstruktionerna låg i en fyllning av fin sand med inslag av jord, kalk och tegelkross.

Ytterligare ett mindre fragment av en trolig träkonstruktion kunde anas intill rörgraven strax väster om ingången till sakristian. Den var synlig till en längd av ca 0,30 m och den var ca 0,20 m bred. Mot norrväggen avslutades den mot ett större block.

Område med kalkbruk

Intill den norra delen av östväggen fanns ett område med krossat kalkbruk över ett 1,40 x 0,60 m stort område, ca 0,02 m tjockt (figur 15).

Figur 15. Ett område med kalkbruk längs den östra väggen. Till vänster om detta kan delar av den norra träkonstruktionen ses. Foto mot Ö.

Fynd

Fyndmaterialet var mycket begränsat. Ett kopparmynt F2) påträffades, en ettöring präglad i Avesta 1746 under Fredrik I regeringstid (Tingström 1969:189). Detta framkom i massorna strax ovan den norra träkonstruktionen, men det är osäkert om den har något med denna att göra.

Längs den södra korväggen påträffades en bit planglas (F3). Glaset lång i anslutning till de båda fönstren i sydväggen och kan ha utgjort fönsterglas i något av dessa fönster. I övrigt framkom en del bitar av putsfragment, varav ett med spår av röd färg (F1). Dessa påträffades i området runt altaret.

Människobnen från tidigare omrörda gravar påträffades i rörgraven. Dessa återdeponeras inne i koret innan det nya golvet konstruerades. I rapportskrivandets stund är myntet F2 och glasbiten F3 på konservering hos Max Jahrehorn, Oxider AB.

Fnr	Material	Sakord	Längd i mm	Bredd i mm	Vikt gram	Antal	Datering	Beskrivning	Anmärkning
1	Kalkputs	Bemålad kalkputs	41	40	18	1	Medeltid	Bemålade kalkputsfragment. Röd bemålning.	Påträffades invid altaret
2	Koppar	Mynt	29	29	3	1	1746	Fredrik I	Påträffades vid träkonstruktion vid norra korväggen. Konserveras.
3	Glas	Planglas	68	32	5	1	Medeltid-1700-tal	Svagt grönt med ojämn yta	Påträffades vid träkonstruktion vid södra korväggen. Konserveras.

Figur 16. Tabell över de tillvaratagna fynden.

Slutord

Sammantaget gjordes begränsade iakttagelser i kyrkan, detta beroende på att de insatser som behövde göras för det nya golvet inte var av någon större omfattning.

De träkonstruktioner som framkom längs den norra och södra korväggen kan troligen kopplas ihop med en äldre bänkinredning på platsen. Möjligen är det resterna av den bänkinredning som sattes in på 1700-talet och som var av sluten typ.

Det medeltida altaret har inte, som tidigare antagits, varit uppbyggt på berg i dagen utan på större stenblock. Dessa skulle möjligen kunna vara rester av ett ännu äldre altare eller något annat konstruktionselement till den äldre kyrkan.

Området med kalkbruk vid östväggen representerar sannolikt rester efter äldre putsningsarbeten.

Administrativa uppgifter

Plats: Härnevi 13:1, Härnevi kyrka, Härnevi socken, Enköping, Uppland.

Fornlämningstyp: Kyrka

Undersökningstyp: Schaktningsövervakning

Orsak till undersökning: Omläggning av golv

Uppdragsgivare: Fjärdhundraförsamling

Fältarbetsperiod: 22–23 februari 2018

Upplandsmuseets projektledare: Malin Lucas

Upplandsmuseets diarienummer: Ar 117–2018

Upplandsmuseets projektnummer: 8682

Länsstyrelsens diarienummer och beslutsdatum: 431-1274-18, 2018-02-20

Dokumentationsmaterial: Förvaras i Upplandsmuseets arkiv.

Fynd: Förvaras i Upplandsmuseets magasin i väntan på fyndfördelning.

Referenser

- Bonnier, Ann Catherine. 2012. Konsten att datera en kyrka. I: Ferm, Olle & Åkestam, Mia (red.) Härnevi kyrka och socken. Perspektiv på ett uppländskt lokalsamhälle under medeltiden. *Runica et Mediævalia*, Centrum för medeltidsstudier. Stockholm.
- Dellbeck, Johan. 2008. Vård och underhållsplan Härnevi kyrka, Uppsala län.
- Ferm, Olle. Härnevi kyrka och socken. Perspektiv på ett uppländskt lokalsamhälle under medeltiden. *Runica et Mediævalia*, Centrum för medeltidsstudier. Stockholm.
- Nisbeth, Åke. 1959. Härnevi kyrka. *Upplands kyrkor-97* Uppsala.
- Nyström, Staffan. 2012. Namnet *Härnevi*. I: Ferm, Olle & Åkestam, Mia (red.) Härnevi kyrka och socken. Perspektiv på ett uppländskt lokalsamhälle under medeltiden. *Runica et Mediævalia*, Centrum för medeltidsstudier.
- Okänd författare. 1957. Härnevi kyrka. Enköpings-posten AB. Enköping.
- Tingström, Bertel. 1969. Swedish coins 1521–1968. An illustrated reference book of Swedish numismatics 1521–1968. Stockholm.

Fornsök. FMIS. Riksantikvarieämbetets digitala fornlämningsregister.

Upplandsmuseets topografiska arkiv

Upplandsmuseets fotoarkiv